

admodum patet in exemplo hominis volentis occidere feram cui per modum actus, *Conc.* Si influit per modum potentiae sustentantis, *Neg.* Difficultas sic solvitur a S. Thoma: « Quaedam causae sunt nobiliores his quorum sunt causae, scilicet efficiens formalis et finalis, et ideo quod est in talibus causis nobilior est in eis, quam in his quorum sunt causae. Sed materia est imperfectior eo cuius est causa, et ideo aliquid est in materia minus nobiliter, quam est in materiali; in materia enim est incomplete et in potentia, et in materiali est actu » (1).

Oppon. 8. Efficiens est effectus causae finalis. Atqui effectus non est causa, sed causatum. Ergo non datur causa efficiens.

Resp. Dist. mai. Efficiens est effectus finis sub aliqua ratione, *Conc.* Sub omni ratione, *Neg. Dist. min.* Effectus non est causa sub illa ratione sub qua est effectus, *Conc.* Sub alia ratione, *Neg.*

Explico. Difficultas haec sic solvitur a S. Thoma: « Malum numquam invenitur nisi in paucioribus, si referuntur effectus ad causas proprias, quod quidem in naturalibus patet... In voluntariis autem magis videtur malum esse ut in pluribus quantum ad agibilia, licet non quantum ad factibilia in quantum ars non deficit nisi in paucioribus; imitatur enim naturam. In agibilibus autem circa quae sunt virtus et vitium, est duplex appetitus movens, scilicet rationalis et sensualis; et id quod est bonum secundum unum appetitum, est malum secundum alterum... Et quia plures sequuntur sensus, quam rationem, ideo plures inveniuntur mali in hominibus, quam boni » (2).

Ceterum etiam praescindendo a virtute et vitio, non semper id quod est per accidens est ut in paucioribus. Sic petens forum emendi gratia, aut semper aut frequenter invenit multitudinem hominum, licet hoc non intendat (3).

Oppon. 6. Omnis causa aliquo modo agit. Atqui materia non agit, quia est pura potentia. Ergo materia non est causa.

Resp. Dist. mai. Omnis causa influit in esse causati vel agendo vel sustentando, *Conc.* Semper agendo, *Neg.*

Explico. Cum in ratione causae includatur influxus ad esse causati, causare proprie non est agere, sed influere. Influxus autem hic potest esse vel sustentando, uti contingit in materia, vel agendo sive efficienter, sive formaliter, sive finaliter.

Oppon. 7. Omnis causa est nobilior suo effectui. Sed materia est imperfectior causato. Ergo non est causa.

(1) QQ. DD. De malo, q. 1, a. 3 ad 15.

(2) QQ. DD. De pot. q. 3, a. 6 ad 5.

(3) QQ. DD. De malo, loc. cit. ad 19.

Resp. Dist. mai. Est nobilior suo effectui, si influit per modum actus, *Conc.* Si influit per modum potentiae sustentantis, *Neg.* Difficultas sic solvitur a S. Thoma: « Quaedam causae sunt nobiliores his quorum sunt causae, scilicet efficiens formalis et finalis, et ideo quod est in talibus causis nobilior est in eis, quam in his quorum sunt causae. Sed materia est imperfectior eo cuius est causa, et ideo aliquid est in materia minus nobiliter, quam est in materiali; in materia enim est incomplete et in potentia, et in materiali est actu » (1).

Oppon. 8. Efficiens est effectus causae finalis. Atqui effectus non est causa, sed causatum. Ergo non datur causa efficiens.

Resp. Dist. mai. Efficiens est effectus finis sub aliqua ratione, *Conc.* Sub omni ratione, *Neg. Dist. min.* Effectus non est causa sub illa ratione sub qua est effectus, *Conc.* Sub alia ratione, *Neg.*

Explico. Causae, uti vidimus, sibi invicem sunt causae non in eodem sed in diverso causandi genere. Sic materia est causa formae, et forma est causa materiae. Sic etiam finis est causa efficiens, et efficiens est causa finis. Verum sub diversa ratione, nam efficiens est prius secundum esse et posterius secundum rationem causandi: causat quippe finem secundum esse, quia movendo perducit ad hoc ut sit finis. Ex adverso finis est prius secundum rationem, sed posterius secundum esse, ideoque causat efficientem quantum ad esse, non quantum ad rationem causalitatis. Nam efficiens est causa in quantum agit; non autem agit nisi causa finis, unde ex fine habet causalitatem (2).

QUAESTIO II.

De quatuor causarum speciebus singillatim consideratis.

CONTINUATIO RERUM. Cum a nobis satis declaratum sit in superiori quaestione dari quatuor causarum genera, quae sunt causa materialis, formalis, efficiens, et finalis, ordo disciplinae postulat ut aliquid dicamus speciatim de quolibet causarum genere. Et primo quidem disseremus de causis intrinsicis, nempe de causa materiali et formali, deinde de causis extrinsecis, idest de causa efficiente et finali. Verum enim cum causa materialis et formalis, si presse sumuntur, constituent naturam rerum visibilibus, proprie spectat ad philosophum naturalem instituere hac super re plenam accuratamque disquisitionem, et agendo de ente mobili longius prosequi quaestiones de materia et

(1) QQ. DD. De ver. q. 7, a. 7 ad 1.

(2) *Metaph.* lib. V, lect. 2. Quandonam tres causae, formalis, finalis, et efficiens concurrant in unum, declaratur a S. THOM. *Physic.* lib. II, lect. 11.

forma, de natura et propriis passionibus substantiae compositae. Contra ea Metaphysicus ad quem directe spectat disserere de ente immobili et immateriali aliqua attingit de hac duplici causa, tum quia intellectus humanus ex rebus visibilibus ad invisibilia speculanda progreditur, tum quia ratio causae materialis et formalis latiori sensu accepta, nempe pro potentia et actu pertinet ad ens in quantum est ens, quod est subiectum Philosophiae primae.

ARTICULUS I.

DE CAUSALITATE MATERIAE ET FORMAE.

QUAESTIO CIRCUMSCRIBITUR. Quod in substantiis visibilibus detur compositio in primo esse substantiali ex causa materiali et formali, quarum altera vocatur *materia prima*; altera dicitur *forma substantialis*, nemini dubium esse potest, si ipsam naturam animo a praeeudicatis opinionibus vacuo velit observare. Sicut enim ex mutationibus accidentalibus, oriente novo accidente, deducimus dari substantiam, quae fungitur munere subiecti, et actum accidentalem, qui determinat substantiam ad aliquod esse secundarium; sic ex mutationibus substantialibus, oriente nova substantia per generationem, puta cum cibus mutatur in carnem animalis, rite concludimus, dari compositionem substantialem, idest substantiam esse compositam in suo primo esse ex subiecto ex quo aliquid simpliciter fit, quod dicitur materia prima, et ex alia realitate, quae materiam determinat et illam actuat ut sit certa species substantiae corporalis, et haec realitas dicitur forma substantialis.

Haec ratio ducta ex mutationibus substantialibus dilucide exponitur a S. Thoma, qui doctrinam Philosophi enarrans, sic declarat cur veteres negaverint formas substantiales et admiserint, solam materiam esse substantiam: « Decepit antiquos philosophos hanc rationem inducentes, ignorantia formae substantialis. Non enim adhuc tantum profecerant, ut intellectus eorum se elevaret ad aliquid, quod est supra sensibilia: et ideo illas formas tantum consideraverunt, quae sunt sensibilia propria vel communia. Huiusmodi autem manifestum est esse accidentia, ut album et nigrum, magnum et parvum, et huiusmodi. Forma autem substantialis non est sensibilis nisi per accidens, et ideo ad eius cognitionem non pervenerunt, ut scirent ipsam a materia distinguere » (1).

Quae cum ita habeant, posthabita quaestione de existentia materiae primae et formae substantialis, ex quibus coalescit ens mobile, de quo

(1) *Metaph.* lib. VII, lect. 2 medio.

tractandum erit in Philosophia naturali, hic pauca dicemus de modo causandi tum causae materialis tum causae formalis, et sic, prout Metaphysicae competit, explicabimus naturam utriusque causae.

PROPOSITIO.

Causalitas materiae et formae consistit in mutua et immediata communicatione propriae realitatis; ita ut materiae munus sit recipere et sustentare formam, formae vero actuare materiam eamque ad certam speciem determinare.

Prob. prop. quoad primam partem. Influxus in esse alterius vel fit per aliquam efficientiam, quando causa producit effectum a seipsa distinctum; vel per communicationem immediatam propriae realitatis, quando causa ingreditur constitutionem effectus ut pars eius definitionis. Iam vero materia et forma non causant primo modo; non enim sunt extraneae effectui, sed ipsum compositum intrinsicum constituunt. Ergo exercent suam causalitatem per immediatam unionem, et communicationem propriae realitatis.

Evol. arg. Effectus proprius huiusmodi causarum est compositum ex utraque. Si ergo compositum non resultaret ex immediata unione et communicatione mutua propriae realitatis, sed per aliquod medium, istae causae deberent producere efficiendo medium illud, quod esset a seipsis realiter distinctum, et tunc cum causa efficiente male confunderentur: « Forma, inquit S. Thomas, per seipsam facit rem esse in actu cum per essentiam suam sit actus; nec dat esse per aliquod medium. Unde unio rei compositae ex materia et forma est per ipsam formam, quae secundum seipsam unitur materiae ut actus eius » (1).

Prob. prop. quoad secundam partem, in qua determinatur modus quo alterutra causa alteri suam realitatem communicat; et primo quod causalitas materiae respectu formae consistit in receptione et sustentatione illius. Etenim materia definitur a Philosopho, uti vidimus, *Subiectum ex quo insito aliquid fit*. Atqui tunc revera aliquid fit et generatur, cum subiectum actu recipit, et sustentat in esse aliquam formam ad quam erat in potentia; nam species ad quam terminatur generatio resultat ex unione formae et materiae, et consequenter ex receptione et sustentatione formae in materia. Ergo causalitas materiae consistit in receptione, et sustentatione formae in materia.

Confirmatur. Materia prima in qua principalis salvatur ratio materiae est essentialiter potentia passiva seu receptiva. Iam vero causalitas potentiae receptivae est formam recipere, illamque receptam sustentare vel secundum esse et informationem, si forma est materialis, vel tantum secundum informationem, si forma est immaterialis,

(1) 1 p. q. 76, a. 7.

uti anima intellectiva. Ergo causalitas materiae est actum seu formam recipere illamque sustentare. Ex causalitate materiae rite inferitur quanam sit causalitas formae, cum istae duae causae mutuo sibi respondeant. Cum enim materia sit essentialiter potentia receptiva, patet, formam esse essentialiter actum receptum. Atqui causalitas actus recepti in subiecto consistit in actu et informatione potentiae. Ergo causalitas formae sita est in actu et informatione materiae.

Ut vis argumenti intelligatur distinguendus est cum S. Thoma duplex actus formae, nempe actus primus, idest informatio materiae, et actus secundus, idest operatio. Cum enim compositum subsistens constituatur per hoc, quod materia fit actu sub forma, vel forma fit in materia, necesse est ut prius materia uniat cum forma, et subinde ex tali unione resultat compositum, quod operatur, ideoque causalitas formae prius natura exerceatur per ordinem ad materiam, quam ad compositum. Iam vero causalitas formae relate ad materiam eatenus intelligitur, quatenus forma per unionem cum materia seipsam illi communicet. Hoc enim est actuare et informare materiam. Audi S. Thomam: «Duplex est actus formae. Unus qui est operatio, ut calefacere, qui est actus secundus; et talis actus formae supposito attribuitur. Alius vero actus formae est materiae informatio; quae est actus primus, sicut vivificare corpus est actus animae, et talis actus supposito formae non attribuitur» (1). Paucis. Materia est mera potentia passiva et receptiva; ex opposito forma est essentialiter actus illius potentiae completivus et perfectivus, tribuens subiecto speciem determinatam et esse. Insuper cum materia actuatur per formam, id quod proprie fit et generatur non est forma, sed compositum quod proprie subsistit. Ergo compositum resultat ex eo quod materia recipiat formam illamque sustentet, et forma actuet materiam illamque determinet ad esse et speciem. Et sic materia exercendo causalitatem erga formam, causat compositum, et vicissim forma exercendo causalitatem erga materiam, influit esse in compositum.

Quare Angelicus explicans operationem naturae, seu rerum generationem, acute ex Philosopho animadvertit, materiam esse in potentia ad formam et consequenter ad compositum inquires: «Nihil obstat per hoc quod dicitur quod per naturam ex nihilo nihil fit, quin formas substantiales ex operatione naturae esse dicamus. Nam id quod fit non est forma, sed compositum, quod ex materia fit, et non ex nihilo. Et fit quidem ex materia in quantum materia est in potentia ad ipsum compositum per hoc quod est in potentia ad formam. Et sic non proprie dicitur, quod forma fiat in materia, sed magis quod de materiae potentia educatur» (2).

(1) QQ. DD. De ver. q. 27, a. 3 ad 25.

(2) QQ. DD. De pot. q. 3, a. 8.

SOLVUNTUR DIFFICULTATES.

Oppon. 1.º Anima humana cum sit forma subsistens, minime eget sustentari. Atqui materia prima exercet suam causalitatem erga animam humanam. Ergo causalitas materiae non consistit in sustentatione formae.

Resp. Dist. mai. Anima humana non eget sustentari quoad esse, *Conc.* Quoad informationem, *Neg. Dist. min.* Materia prima exercet eandem omnino causalitatem circa alias formas et animam humanam, *Neg. Diversam, Conc.*

Explico. Duplex datur genus formarum substantialium informantium. Quaedam enim sunt materiales, quae per se non subsistunt, sed habent esse per materiam ex cuius potentia educuntur, ideoque et informant materiam et ab ea sustentantur in esse. Quaedam autem sunt spirituales, uti anima intellectiva quae in suo esse subsistit, ideoque producitur per creationem. Huiusmodi forma minime postulat, ut subsistentiam accipiat et in esse simpliciter sustentetur a materia cui communicatur; tametsi requirat sustentari secundum quid, quatenus est forma huius vel illius habens esse in hoc vel in illo; aliis verbis, secundum informationem, non secundum esse. Quare causalitas materiae generaliter reponitur in sustentatione formae, non autem in tali sustentatione.

Oppon. 2.º Si materia exerceret suam causalitatem erga formam, tunc forma esset ex materia, ideoque unum principium esset ex alio. Atqui unum principium non est ex alio iuxta Philosophum (*Physic. lib. I, cap. V*). Ergo.

Resp. Dist. mai. Forma esset ex materia, idest educeretur de potentia materiae et esset in materia, *Conc.* Esset ex materia, idest haberet materiam partem sui, *Neg. Contradist. min. et Neg. cons.*

Explico. Illud proprie dicitur fieri ex aliquo principio, quod postquam factum sit, constat ex illo principio. Hoc autem solummodo affirmari potest de composito materiali, quod proprie est, et proprie fit, et constat ex materia et forma; minime vero de forma quae non subsistit neque habet materiam partem sui, neque proprie dicitur fieri ex materia, sed melius fieri in materia, vel educi de potentia materiae. Nam quod vere fit per se ex principiis, vere constat ex illis postquam factum est. Sic proprie dicimus, statuam Alexandri fieri ex metallo; non autem dicimus proprie, figuram Alexandri fieri ex metallo, sed fieri in metallo, vel educi de potentia metalli.

Oppon. 3.º Materia exercet causalitatem erga compositum naturalem, cuius est pars; nam partes ordinantur ad perfectionem totius. Iam vero si causalitas materiae respicit compositum, non consistit in receptione et sustentatione formae. Ergo.

Resp. Dist. mai. Materia exercet causalitatem circa compositum mediante causalitate quam exercet erga formam, *Conc.* Directe et immediate erga compositum, *Neg.*

Explico. Verum est causalitatem materiae exerceri circa compositum naturale; nam compositum est causatum et principium ab ipsa, cum sit id quod generatur ex materia; verum hanc exercet mediante causalitate, quam habet per ordinem ad formam. Species quippe seu compositum respectu cuius materia est pars, resultat ex unione materiae et formae, seu ex eo quod materia recipit et sustentat formam, et catenus materia est in potentia ad compositum, quatenus est in potentia ad formam quam recipit et sustentat. Haec eadem difficultas posset fieri relate ad formam. Cui difficultati responderetur, formam exercere causalitatem erga compositum mediante causalitate quam exercet erga materiam cuius est informativa; et mediante tali informatione resultare speciem rei naturalis, quae coalescit ex materia et forma.

ARTICULUS II.

DE NOTIONE ET PARTITIONIBUS CAUSAE EFFICIENTIS.

QUID CAUSA EFFICIENS? Causa efficiens, quae etiam appellari solet causa movens, definitur a Philosopho 5 *Metaph.* text. 3: *Id unde primum principium motus seu mutationis et quietis.* Genus quippe causae constituitur ex diversa ratione causandi. Tam vero ratio causandi efficientis optime explicatur per hoc quod sit primum principium motus vel quietis, et consequenter rei; nam motus seu mutatio est via ad rem. Sic explicatur proprius influxus in effectum, qui est de ratione causae: sic etiam distinguitur causa efficiens, primo a natura, quae est primum principium motus et quietis eius in quo est, et non in alio a se distincto. Sic etiam distinguitur ab aliis causis; nam causa materialis est id ex quo aliquid fit et est ei inexistens: formalis est id per quod aliquid est in actu, et actu hoc, cum sit ratio determinans subiectum et compositum ad speciem: finalis demum est id propter quod res est. Quare a quibusdam causa efficiens definitur: *Principium quod actione sua physica alteram producit existentiam.* Sic causa efficiens seceratur a causa finali, quae non producit effectum actione physica, sed bonitate sua allicit efficientem et ad operationem movet; insuper separatur a causa materiali et formali, quae non producant aliquid a seipsis adaequate distinctum.

Hinc causalitas efficientis consistit in agere. Agere vero quod generatim idem est ac actuare potentiam passi, potest sumi tripliciter; nempe *formaliter* per communicationem propriae entitatis quae est

actus materiae informativus, et actuans potentiam; vel *finaliter* alliendo sua bonitate et determinando operans ad opus; vel demum *efficienter*, nempe immutando aliud in quantum est aliud. Et haec est potissima significatio vocabuli *agere*, quod per se sumptum significat tantum causalitatem efficientis. Ad rem Aquinas: « Aliquid agere, dicitur tripliciter. Uno modo *formaliter*; eo modo loquendi, quo dicitur albedo facere album. Alio modo dicitur aliquid agere *effective*; sicut pictor dicitur facere album parietem. Tertio modo per modum causae finalis; sicut finis dicitur efficere, movendo efficientem » (1).

Causae efficientis partitio. Sicut diversa genera causarum constituuntur et distinguuntur per diversas rationes causandi; sic ex diversa habitudine alicuius causae ad suum causatum efflorescunt diversi modi eiusdem causae. Porro penes hos diversos modos assignari solent variae partitiones singularum causarum. Nos hic cum Philosopho recensere dumtaxat capitulatum diversos modos causae efficientis, quorum plures extendi possunt etiam ad alias causas.

I. Et primo quidem causa efficiens quadripartitam habet divisionem; alia quippe est perficiens, alia disponens, alia adiuvens, et alia consilians. Hanc partitionem sic enucleat Aquinas noster: « *Perficiens* dicitur causa efficiens, quae ultimam rei perfectionem causat, sicut quod inducit formam substantialem in rebus naturalibus, vel artificialem in artificialibus, ut aedificator domus. *Disponens* autem, quod non inducit ultimam formam perfectivam, sed tantummodo praeparat materiam ad formam, sicut ille qui dolat ligna et lapides dicitur domum facere. Et haec non proprie dicitur efficiens domus, quia id quod ipse facit non est domus nisi in potentia. Magis autem proprie erit efficiens, si inducat ultimam dispositionem, ad quam sequitur de necessitate forma. *Adiuvens* autem dicitur causa secundum quod operatur ad principalem effectum. In hoc tamen differt ab agente principali, quia principale agens agit ad finem proprium; adiuvens autem ad finem alienum, sicut qui adiuvat regem in bello, operatur ad finem regis. Et haec est dispositio causae secundariae ad primam, nam causa secunda operatur propter finem primae causae in agentibus ordinatis, sicut militaris propter finem civilis. *Consilians* autem differt ab agente principali in quantum dat finem et formam agendi. Et haec est habitudo primi agentis per intellectum ad omne agens secundum, sive sit naturale, sive intellectuale. Nam primum agens intellectuale in omnibus dat finem et formam agendi secundo agenti, sicut architector navis navim operanti, et primus intellectus toti naturae » (2).

II. Causa efficiens dispescitur in priorem et posteriorem. Prius autem et posterius in causis invenitur dupliciter. Uno modo in causis

(1) 1 p. q. 48, a. 1 ad 4.

(2) *Metaph.* lib. V, lect. 2.

diversis numero ad invicem ordinatis, quarum una est prima et remota, et alia secunda et propinqua; sicut homo generat hominem ut causa propinqua, et posterior; sol autem ut causa prior et remota. Alio modo in una eademque numero causa secundum ordinem rationis, qui est inter universale et particulare. Nam universale naturaliter est prius, particulare posteriorius. Sic causa sanitatis est artifex et medicus: artifex ut universale et prius; medicus ut particulare et posteriorius (1). Ad hanc divisionem reducitur partitio causae in proximam seu immediatam, et in remotam seu mediatam. Illa est quae sine intermedia causa in effectum influit; haec autem, quae aliis intercedentibus operatur. Huc etiam spectat partitio causae in universalem et particularem prout attingit causatum sub ratione universali vel sub ratione particulari. Sic Deus dicitur causa universalissima omnium, quia cuncta attingit sub ratione maxime universali entis: agentia creata dicuntur causae particulares, quia effectum attingunt sub determinata ratione huius vel illius entis.

III. *Causa efficiens per se et causa efficiens per accidens.* Alia partitio magni momenti ea est secundum quam causa efficiens sive proxima sive remota subdividitur in efficientem per se, et efficientem per accidens. *Causa per se* est illa quae directe et per propriam formam effectum causat. *Causa vero per accidens* dicitur illa quae licet per propriam formam non causet effectum, est tamen coniuncta cum illa, seu accedit illi, quae directe effectum producit.

Causa efficiens per se est in duplici differentia: vel est naturalis, vel intellectualis, seu a proposito. Effectus causae naturalis per se est id quod consequitur secundum exigentiam suae formae; effectus vero causae agentis a proposito est illud quod accidit ex intentione agentis, unde quicquid provenit in effectu praeter intentionem est per accidens. Hoc verum est, si id quod est praeter intentionem ut in paucioribus consequatur. Quod enim vel semper vel frequenter coniungitur effectui, cadit sub eadem intentione. Stultum enim est dicere, quod aliquis intendat aliquid, et non velit illud quod ut frequenter vel semper adiungitur (2).

Causa per accidens per habitudinem ad effectum distinguitur quadrifariam. *Prima* est, quae nihil operatur ad effectum, sicut musica vel albedo aedificatoris relate ad domum. *Secunda* est, quae aliquid operatur solummodo removendo impedimentum, sicut removens prohibens dicitur causa per accidens motus deorsum gravis. *Tertia* est, quae operatur aliquid, sed praeter intentionem, ita tamen ut non attingat effectum, sed aliquid ei coniunctum; et haec causa dicitur occasio. Sic operatio tortoris dicitur causa per accidens et occasio pa-

(1) *Metaph.* lib. V, lect. 3.(2) *Physic.* lib. II, lect. 8.

tientiae martyris. Tormenta enim non attingunt per se patientiam, sed cruciatum corporis, qui est materia patientiae. *Quarta* demum est quae ita operatur, ut agat effectum, sed ipsum inducit praeter intentionem agentis. Sic fodiens sepulchrum ad sepeliendum dicitur causa per accidens inventionis thesauri; nam licet vere sua actione attingat talem inventionem, nihilominus tali operatione illam non intendebat, et huiusmodi causa vulgo dicitur fortuna vel casus.

Quadruplicem hunc modum causandi per accidens, sic exponit S. Thomas: « Aliquid potest dici causa per accidens alterius dupliciter. Uno modo ex parte causae; quia scilicet illud quod accidit causae dicitur causa per accidens, sicut si album dicatur causa domus. Alio modo ex parte effectus, ut scilicet aliquid dicatur causa per accidens alicuius, quod accidit ei quod est effectus per se. Quod quidem potest esse tripliciter. Uno modo quia habet ordinem necessarium ad effectum; sicut remotio impediendi habet ordinem necessarium ad effectum... Alio modo quando accidens habet ordinem ad effectum, non tamen necessarium, nec ut in pluribus, sed ut in paucioribus, sicut inventio thesauri ad fossionem in terra. Et hoc modo fortuna vel casus dicuntur causa per accidens. Tertio quando nullum ordinem habent, nisi forte secundum existimationem; sicut si aliquis dicat esse causam terrae motus, quia, eo intrante domum, accidit terrae motus » (1).

IV. *Causa efficiens* dividi solet etiam multipliciter: 1.º in *physicam* et *moralem*. Prima est quae per se vires suas in effectum exserit, id est effectum producit vel per propriam formam, vel secundum propositum, sicut qui rem aliquam per se facit, vel ut agens naturale vel ut agens intellectivum: altera vero est quae sive iussu, sive consilio, sive etiam non prohibitione alium impellit ad operandum: sicut qui aliis dat mandatum rei cuiuslibet efficiendae; 2.º in *principalem* et *instrumentalem*. Prima est quae effectum operatur per virtutem vel nobiliorem, vel eiusdem perfectionis ac est effectus: altera est quae ad productionem effectus concurrat per virtutem inferioris ordinis, ideoque a virtute nobiliori elevari postulat. Sic scriptor est causa principalis scriptiois, calamus vero est causa instrumentalis (2); 3.º in *univocam* et *aequivocam*. Prima est quae effectum producit eiusdem speciei, sicut homo generat hominem: altera est quae effectum gignit diversae naturae ac speciei. Sic Deus dicitur agens aequivocum relate ad creaturas, quia cum illis neque convenit in specie, neque in aliquo praedicato univoco; 4.º in *totalem* et *partialem*. Prima est quae sola in suo ordine ad effectum producendum sufficit: altera vero dicitur, quae in eodem ordine indiget alterius consortio ad effectum progi-

(1) *Metaph.* lib. V, lect. 3; cf. etiam *QQ. DD.* De pot. q. 3, a. 6 ad 6.(2) De causa instrumentali cf. *JOAN.* a S. THOM. *Phil. nat.* q. 26, a. 1.

gnendum. Sic multi homines trahentes navim dicuntur causae partiales. Sed creatura non dicitur causa partialis, licet in agendo indigeat divina cooperatione, quae est in ordine superiori.

V. Omnes modi causandi dividuntur per potentiam et actum: nam potentia et actus diversificant habitudinem causae ad effectum. Causa namque potest spectari vel ut potens agere, vel ut operans in actu; et inter causam in actu, et causam in potentia hoc differt, quod causae operantes in actu simul sunt, et simul tolluntur cum iis quorum sunt causae in actu; ita tamen quod accipiantur causae singulares, idest propriae. Sicut hic aedificans simul est et non est cum hoc quod aedificatur. Hoc autem non semper accidit cum causis, quae sunt in potentia: non enim simul corrumpitur domus, et qui aedificavit ipsam. Quare sicut agentia inferiora quae sunt causa rerum quantum ad suum fieri, oportet simul esse cum iis quae sunt quamdiu fiunt: ita agens divinum quod est causa existendi in actu, simul est cum esse rei in actu. Unde subtracta divina actione a rebus, res in nihilum deciderent, sicut remota praesentia solis, lumen in aere deficeret (1).

VI. Cum potentia causandi alia sit remota et alia proxima, consequitur causam efficientem considerari posse in triplici statu, nimirum in actu secundo, in actu primo proximo, et in actu primo remoto. Dicitur causa efficiens esse in actu secundo, dum suam activitatem exercet. Dicitur in actu primo remoto, quando ipsi deest aliqua conditio necessaria ad agendum, licet praedita sit potestate agendi seu activitate. Tandem dicitur esse in actu primo proximo, quando praeter virtutem agendi, praesto sunt ipsi omnia requisita necessaria, quae potentiam expeditam constituunt.

ARTICULUS III.

AN CREATURAE SINT CAUSAE EFFICIENTES.

QUAESTIO DEFINITUR. Cum tres causae, nempe finalis, formalis, et efficiens, saepenumero, quemadmodum acute docet Philosophus, coincident in idem vel numero ut finalis et formalis, vel specie ut efficiens et formalis; si altera ex istis causis vel negatur vel obscuratur; consequenter aliae vel labefactantur, vel saltem perperam et imperfecte explicantur. Sic philosophi recentes post novitatem a Cartesio philosophiam, negata causa finali, idest negata rerum visibilibus finalitate intrinseca, congruenter inficiati sunt causas formales, vel vicissim peremptis causis formalibus, rerum finalitatem negaverunt contra Ari-

(1) S. THOM. *Physic.* lib. II, lect. 6.

stotelem, qui sapientissime docuerat, naturam plenam esse finibus. Iam vero si causa formalis corrui, omnis vera efficientia creaturarum evanescat oportet, et solum causae efficientis nomen incolume erit. Siquidem causa secunda in omni operatione materiam seu subiectum praesupponit, cum agat per motum et mutationem. Si ergo in rebus, praeter materiam non adstruitur forma, nihil efficienti creato producendum remanebit, ideoque ipsa causa efficiens periretur, cum actio quae nihil producit, nulla sit oportet. Sic activitas causarum secundarum penitus subvertitur, et naturalis aperta quae paratur materialismo ac fatalismo semita; nam, eversa activitate causarum secundarum, conceptus ipse causae efficientis interimitur. Intellectus quippe noster ex rebus visibilibus suas cognitiones mutuatur, et ex cognitione causarum secundarum ascendit ad cognoscendam et propugnandam existentiam causae primae.

Sententiae philosophorum. Philosophi veteres. Relictis veteribus philosophis ante Aristotelem, qui vel solummodo causas materiales admiserunt, vel si causas efficientes meminissent, imperfecte omnino et obscure de illis philosophati sunt, in media aetate circa causarum secundarum activitatem tres circumferebantur et vigeabant sententiae seu positiones, uti testis est S. Thomas (1). *Prima* positio est eorum, qui tuebantur, Deum immediate omnia operari, ita ut nihil aliud sit causa rei. Unde in horum sententia ignis non calefacit, sed Deus praesente igne; nec manus movetur ab homine, sed Deus movet manum praesente illo cuius est manus, et similiter in omnibus aliis effectibus naturalibus. Haec autem opinio ex eo ortum dedit quod memorati auctores arbitrati sunt, nullam formam neque substantialem neque accidentalem posse produci nisi per creationem, quae est operatio causae primae (2). *Secunda* positio est eorum, qui ut proprias operationes rerum defendant, Deum omnia immediate creare abnuunt; sed contendunt, Deum immediate esse causam primi creati, et illud esse causam aliorum, et sic deinceps. *Tertia* positio docet, Deum immediate omnia operari, resque singulas propriis gaudere operationibus, per quas plurimorum effectuum sunt causae proximae; cum contra quidam effectus, qui exire non possunt in esse per motum neque per generationem, necessario dependant a solo Deo. Trium harum sententiarum prima a S. Thoma dicitur stulta, quia ordinem tollit universi subtrahendo rebus propriam operationem; secunda vocatur erronea, quia contra finem docet, non omnia fuisse creata a Deo; tertia propugnatur ut vera.

Philosophi recentes. Qui novatae a Bacone et Cartesio philosophiae placitis operam dedere, dividi possunt trifariam circa activi-

(1) 2 *Sent. Dist.* 1, q. 1, a. 4.

(2) *Contra gent.* lib. III, cap. LXIX.

tatem causarum secundarum et maxime visibilium. Quidam enim diserte docent, creaturas non esse veras causas suorum effectuum, sed solummodo praebere Deo occasionem illos producendi. Alii efficientiam seu causalitatem quam videntur admittere, explicant per simplicem successione[m] phaenomeno[rum] et non per veram dependentiam in esse effectus a causa. Alii demum licet admittant, causas secundas revera agere, et teneantur, causalitatem non posse explicari per simplicem eventuum successione[m]; nihilominus omnem naturae corporalis activitatem reponunt in motu locali; et sic vim illam agendi, quam corporibus videbantur verbis asserere, re et facto adimunt. Tertia haec sententia alio in loco a nobis ad trutinam revocabitur, nempe in Philosophia naturali, ubi contra philosophos omnem corporum activitatem revocantes ad purum motum localem ostendimus, corpora ita agere in alia corpora, ut sese mutuo alterent et intrinsecus immutent. Licet enim motus localis antecedit, comitetur, et subsequatur quamlibet corporalis naturae efficientiam; eam tamen formaliter minime constituit. Quare relicta hac sententia, primam et secundam paucis exponemus.

Occasionalistae. Recentes nonnulli philosophi ex schola cartesianae veterum errorem iampridem a S. Thoma explosum renovarunt asserentes, creaturas nihil revera agere, sed esse dumtaxat occasiones, quarum intuitu Deus omnia operatur, quae in rerum mutationibus contingunt, propterea, nominati fuerunt *Occasionalistae*. Horum familiam post Arnoldum Geulincx ducit Nicolaus Mallebranchius, qui cartesianis dogmatibus imbutus ex illo magistri sui principio, nimirum nihil de novo fieri nisi per creationem, facili negotio deduxit, creaturas nihil efficere posse, sed solum sua praesentia Deo praebere occasionem hunc vel illum effectum producendi. Porro Occasionalistae in duas classes discernuntur, idest in *rigidiores*, et *miliores*, quorum primi omnibus substantiis creatis tum spiritualibus tum corporalibus activitatem adimunt; alii vero, concessa spiritibus agendi virtute, solum corporibus actionem omnem denegant.

Lockius. Tametsi non negat dari causas efficientes, tamen verum causae conceptum perimit Lockius. Cum enim sensus nostri in rerum mutationibus nihil aliud percipiant nisi praecedentiam unius phaenomeni respectu alterius, philosophus hic qui intellectum male commiscet cum sensu, in huiusmodi phaenomenorum successione notionem causae efficientis reponit, et sic ipsum causae conceptum destruit. Causalitas quippe non explicatur per successione[m] unius rei post aliam; sed expositulatur influxum unius in esse alterius, ideoque dependentiam, per quam id quod ex se non est, per actionem alterius existentiam nanciscitur.

Ad vindicandam contra hos errores veram creaturarum omnium agendi virtutem seu activitatem, sequentem statuimus propositionem.

PROPOSITIO.

Creaturae omnes propria ornantur agendi virtute, ita ut suorum effectuum sint verae causae efficientes, et non merae occasiones (1).

Prob. prop. Arg. 1.um Deus in productione rerum omnia ordinavit ad finem tum proprium cuiuslibet rei creatae, tum communem totius creationis. Iam vero impossibile foret ordinatio rerum ad proprios fines et ad finem communem cunctarum, si creaturae non essent causae efficientes. Ergo omnes res creatae vera gaudent activitate.

Arg. evol. Quod res omnes creatae a Deo sint ordinatae ad finem, hoc efficitur argumentando tum ex infinita sapientia Dei conditoris, nam sapientis est opus suum dirigere ad finem, tum ex perfectissimo ordine qui viget in rebus mundanis. Quod autem res non possent ordinari in finem, nisi agendi virtute essent praeditae, hoc etiam in promptu est; nam ordo inter res tendentes ad proprios fines et ad finem communem conspirantes intelligi minime potest sine mutua earundem connexionem in agendo et patiendi. Hanc veritatem ita eleganter tradidit Aquinas noster: « Subtrahere ordinem rebus creatis, est eis subtrahere id quod optimum habent. Nam singula in seipsis sunt bona; simul autem omnia sunt optima propter ordinem universi. Si autem a rebus subtrahantur actiones, subtrahitur ordo rerum ad invicem. Rerum enim quae sunt diversae secundum suas naturas non est colligatio in ordinis unitatem, nisi per hoc, quod quaedam agunt, et quaedam patiuntur » (2).

Arg. 2.um Si Deus solus operaretur in omnibus, hoc in detrimentum cederet divinae sapientiae, divinae virtutis, et divinae bonitatis. Atqui omnino respuenda est positio quae in divinarum perfectionum ruinam verit. Ergo res creatae veram sibi vindicant activitatem.

Propositio maior ex eo liquet quod est contra divinam sapientiam adhibere frustra alias res ad producendos effectus, et sic ignis minime adhiberi deberet ad calorem producendum: est contra divinam virtutem dare creaturae id quod est in illa principale, et illi denegare id quod consequitur ad illud, idest communicare divinam similitudinem quantum ad esse, et non quantum ad operari quod consequitur esse; nam facere aliquid actu, quod est agere, consequitur ad hoc quod est esse actu: demum est contra divinam bonitatem privare res virtute agendi; nam summi boni est aliquid optime facere. Sed Deus est summum bonum. Ergo Eius est optime facere. Melius autem est bonum, quod alicui collatum fit pluribus com-

(1) De hac quaestione cf. S. THOM. 1 p. q. 115, a. 1; 2 *Sent.* Dist. 1, q. 1, a. 4; *Contra gent.* lib. III, cap. LXIX; *QQ. DD. De pot.* q. 3, a. 7 et alibi passim.

(2) *Contra gent.* lib. III, cap. LXIX.

mune; quod locum non habet, nisi ab uno ad alia derivetur per operationem (1).

Arg. 3.um Creaturae dividuntur adaequate in substantias spirituales, et materiales. Atqui utrique substantiae evidentissime competit vera rerum effectio. Ergo omnes creaturae proprio sensu sunt causae efficientes. Propositio minor illustratur per partes. Et revera spiritus creati non solum operantur, sed perfectiorem agendi rationem sibi vindicant, quippe qui immanenter operantur. Hoc et ab ineluctabili conscientiae testimonio renuntiatur, quae absque dubio refert, operationes intelligendi et volendi ad nos tamquam ad earumdem causas pertinere; et non solum fieri in nobis, sed a nobis perfici. Hoc idem evincitur ab ordine morali. Si enim substantiae spirituales non agerent, sed Deus operaretur ad praesentiam earum, periret meritum et demeritum, nullumque esset discrimen inter bonum et malum, inter virtutem et vitium: immo mala moralia et flagitia quae certe in mundo adsunt, refundenda essent in Deum, quod est plane absurdum.

Ad creaturas materiales quod attinet, si ipsae non agerent quidquam, iudicium sensus falleretur in proprio obiecto; non enim sensus solummodo percipit calorem, sed calorem manantem ex tali vel tali corpore: insuper omnis nostra scientia perimeretur; nam naturas rerum ex earum effectibus seu operationibus cognoscimus. Adversarios sic coarguit Aquinas: « Cum sensus non sentiat nisi per hoc quod a sensibili patitur, sequitur quod homo non sentiat calorem ignis, si per ignem agentem non sit similitudo caloris ignis in organo sentiendi. Si enim illa species caloris in organo ab alio agente fieret, tactus etsi sentiret calorem, non tamen sentiret calorem ignis, nec sentiret ignem esse calidum, cum tamen hoc iudicet sensus, cuius iudicium in proprio sensibili non errat » (2). Ceterum cum causa occasionalis non possit unice procedere a vi efficiente illius agentis, quod per ipsam movetur ad operandum, sed aliunde tali agenti obveniat oportet; adstruere, creaturas esse causas occasionales effectuum a Deo procedentium, est pugnans secum loqui, uti attente consideranti facile perspicuum erit.

SCHOLION. De causa instrumentali. Cum partitio causae efficientis in principalem et instrumentalem longius serpat tum in Philosophia, tum vel maxime in Theologia, antequam quaestioni de causa efficiente finem imponamus, praestat ex doctrina S. Thomae determinare germanam notionem instrumenti proprie dicti, illudque secernere ab instrumento communiter dicto. Causa ergo instrumentalis potest considerari vel in ordine naturali, vel in ordine artificiali, vel in or-

(1) *Contra gent.* loc. cit.

(2) *QQ. DD. De pot.* q. 3, a. 7.

dine supernaturali, prout instrumentum assumitur ad causandum effectum sive naturalem, sive artificialem, sive supernaturalem.

Quid causa instrumentalis? Instrumentum quandoque sumitur sensu communiore, et significat omne agens, quod operatur in virtute superioris causae. In hoc sensu creaturae omnes dicuntur instrumenta Dei, quia omnes causae secundae operantur in virtute causae primae et universalis. Quandoque instrumentum sumitur sensu strictiori, et in hoc casu instrumentum ita elevatur a causa superiori ad producendum effectum nobiliorem se, ut virtus quae procedit a causa principali non recipiatur in ipso per modum formae permanentis, sed per modum actus transeuntis, ideoque instrumentum movetur a causa principali per motum proprie dictum, qui definitur *actus imperfecti*. Hinc in instrumento esse motum, est causa praecisa agendi: uti enim notat S. Thomas: « Instrumentum numquam adhibetur ad causandum, nisi per viam motus. Est enim ratio instrumenti quod sit movens motum » (1). Quare « causa instrumentalis, ut idem Aquinas loquitur, non agit per virtutem suae formae, sed per motum, quo movetur a principali agente, unde effectus non assimilatur instrumento, sed principali agenti » (2): et alibi adhuc explanatius: « Instrumentum non operatur nisi motum a principali agente, quod per se operatur, et ideo virtus principalis agentis habet permanentem et completum esse in natura, virtus autem instrumentalis habet esse transiens ex uno in aliud, et incompletum, sicut motus est actus imperfectus ab agente in patiens » (3).

Instrumenti duplex actio. In instrumento distinguenda est duplex actio; altera quae procedit ex propria natura et forma instrumenti, quaeque in ipso habet esse permanentem; altera quae procedit ex eo quod est motum a principali agente, et quae in instrumento habet esse transiens, et proprie dicitur actio instrumentalis. Audiatur S. Thomas: « Instrumentum habet duas actiones, unam instrumentalem, secundum quam non operatur in virtute propria, sed in virtute principalis agentis; aliam autem habet actionem propriam, quae competit ei secundum propriam formam: sicut securi competit scindere ratione suae acuitatis, facere autem lectum in quantum est instrumentum artis: non autem perficit instrumentalem actionem, nisi exercendo actionem propriam; scindendo enim facit scamnum » (4). Iam vero propria actio instrumenti quandoque peringit ad ultimam perfectionem, quam principale agens inducit, quandoque solummodo disponit passum ad ultimam formam. In utroque casu semper per-

(1) *Contra gent.* lib. II, cap. XXI.

(2) 3 p. q. 62, a. 1.

(3) 3 p. q. 62, a. 4.

(4) 3 p. q. 62, a. 1 ad 2.

tingit ad aliquid ultra id quod competit sibi secundum propriam naturam, secus, ut notat Aquinas, non posset dici instrumentum (1).

Nota. Ex eo quod instrumento communicatur virtus per modum actus transeuntis deducit S. Thomas posse virtutem spiritualem recipi in instrumento materiali, et illud elevare ad producendos effectus spirituales, quod impossibile foret, si virtus reciperetur per modum actus permanentis. En S. Thomae verba: « Virtus spiritualis non potest esse in re corporea per modum virtutis permanentis et completae. Nihil tamen prohibet in corpore esse virtutem spiritualem instrumentaliter, in quantum scilicet corpus potest moveri ab aliqua substantia spiritali ad aliquem effectum spiritualem inducendum; sicut et in ipsa voce sensibili est quaedam vis spiritalis ad excitandum intellectum hominis in quantum procedit a conceptione mentis » (2). Sic optima paratur via ad explicandam immutationem, quae causatur in phantasmate ab intellectu agente, ut phantasma valeat concurrere instrumentaliter ad causandam speciem intelligibilem, uti videbimus in Psychologia.

Causalitas instrumenti determinatur. Cum vera ratio causae instrumentalis haberi nequeat, nisi instrumentum realiter influat in effectum, ut rite discernatur instrumentum a causa principali, sequentia doctrinae capita prae oculis habenda sunt.

1.º Causa instrumentalis agit per virtutem inferioris ordinis, ideoque in causando attingit effectum seipsa nobiliorem, qui secundum formam assimilatur causae principali. Sic scammum non assimilatur formae securis, sed ideae seu formae quae est in mente artificis.

2.º Instrumentum constituitur in actu primo proximo per duplicem virtutem, alteram quae procedit a natura ipsius instrumenti et habet in ipso esse permanentem, alteram quae ipsi communicatur a causa principali, et haec virtus quae denominatur *motus* habet in instrumento esse transiens et imperfectum, cum motus sit actus imperfecti.

3.º Haec virtus vere recipitur in instrumento et illud quodammodo immutat, secus instrumentum non elevaretur ad producendum effectum nobiliorem; non tamen instrumentum immutatur per virtutem habentem esse permanentem et perfectum, quae constitueret instrumentum in ratione causae principalis. Hinc instrumentum dicitur *movens motum* sensu plane diverso ac causa secunda vocatur *movens mota*, quatenus a causa universalis, nempe a Deo movetur ad operandum, uti acute contra Scotum notat Caietanus (3).

4.º Virtus recepta in instrumento non est *formaliter* in aliquo genere, sed reducitur ad genus virtutis perfectae. Uti enim scite observat

(1) S. THOM. 4 Sent. Dist. 1, q. 1, a. 4, quaestiuicula 1.

(2) 3 p. q. 62, a. 4 ad 1.

(3) 1 p. q. 19, a. 8 in 2 responsione ad primam rationem Scoti.

S. Thomas: « Sicut motus eo quod est actus imperfectus non proprie est in aliquo genere sed reducitur ad genus actus imperfecti, sicut alteratio ad qualitatem; ita virtus instrumentalis non est proprie loquendo in aliquo genere, sed reducitur ad genus et speciem virtutis perfectae » (1). Cum autem virtus seu potentia agendi sit in genere qualitatis, virtus instrumenti quae in ipso habet esse transiens, iure negatur esse qualitas, si genus et species qualitatis sumitur *formaliter*: ex adverso dici potest qualitas, si genus et species accipitur *reductive*.

5.º Demum propria ratio instrumenti minime constituitur per virtutem procedentem a causa principali et assistentem causam instrumentalem, cum virtus mere assistens nullo modo immutet instrumentum, et per consequens ipsi non communicet vim agendi instrumentaliter. Neque instrumentum dici potest constitui per potentiam obedientialem activam; nam haec potentia, quae secundum rem et veritatem est ipsa natura instrumenti, in causa est cur aliquid possit assumi ut instrumentum, non autem constituit instrumentum in actu primo proximo operationis.

SOLVUNTUR DIFFICULTATES.

Oppon. 1.º Agens quod operatur sine medio perfectius est quam agens cum medio operans. Atqui Deus est agens perfectissimum. Ergo omnia sine ullo medio ipse operatur, et consequenter creaturae nihil efficiunt.

Resp. Dist. mai. Est perfectius, si operans cum medio propter indigentiam utitur medio, *Conc.* Si utitur medio propter abundantiam suae bonitatis, quae rebus quibus communicavit esse, impertitur etiam nobilitatem causandi, *Neg.*

Explico. Responso in promptu est, non enim est ex indigentia Dei, quod aliis causis utatur ad causandum, sed ex bonitate ipsius, qui etiam dignitatem causandi aliis conferre voluit. Creaturae enim sunt Dei similitudines, licet divinas perfectiones licet deficienter imitantur non solum in eo quod sunt, sed in eo quod divinam causalitatem agendo participant.

Oppon. 2.º cum Mallebranchio. Notio causae efficientis repraesentat aliquid divinum. Atqui quod eiusmodi est, nequit competere rebus creatis. Ergo.

Resp. Dist. mai. Notio causae efficientis quae est purus actus, quaque effectum producit ex nulla praeiacente materia, repraesentat aliquid divinum, *Conc.* Quae est actus potentiae immixtus, quaque subiectum praesupponit et operatur dependenter a causa prima, *Neg.*

Explico. Duplex est causandi ratio; altera quae est propria Dei et communicari nequit creaturis; altera quae cum quadam proportione

(1) 3 p. q. 62, a. 4 ad 2.

potest a Deo tribui et communicari causis secundis, nempe rebus ab ipso creatis. Prima supponit in agente meram activitatem identificatam cum purissimo essendi actu, et omnimodam independentiam a qualibet alia causa. Sic productio rei quoad totam suam substantiam, quae nuncupatur creatio, non pertinet nisi ad causam primam et infinitae virtutis. Secunda quae in agente non praesupponit meram activitatem, sed potentiam operativam tum ab essentia tum ab operatione realiter distinctam, quaeque in agendo dependet tum a materia tum a cooperatione alterius causae efficientis, quae dicitur causa prima, nempe Deus. Porro huiusmodi virtus non exhibet quid divinum, sed aliquid necessario limitibus adstrictum, ideoque attribui potest rebus a Deo creatis.

Oppon. 3.º Actio creaturae si qua esset, deberet producere vel formam substantialem vel formam accidentalem. Atqui utrumque est impossibile, quia forma, quae est simplex, non potest fieri ex subiecto, cum non habeat materiam partem sui, ideoque debet creari. Ergo.

Resp. Dist. mai. Deberet producere formam vel substantialem vel accidentalem per se, *Neg.* Deberet producere formam per accidens, *Conc. Contradist. min.*

Explico. Id quod per se producitur a causis secundis est compositum vel substantiale, cum nova generatur substantia, vel accidentale, cum substantia alteratur, seu accidentaliter mutatur. Etenim cum generatio et quaelibet effectio sit via ad esse, illud proprie et per se dicitur generari vel fieri, quod proprie est seu subsistit, nimirum compositum. Nihilominus forma, quae non est subsistens, dicitur fieri per accidens, nempe ad effectiorem compositi, ideoque forma proprie educitur de potentia subiecti, quatenus per operationem agentis naturalis subiectum fit in actu sub illa forma, ad quam erat in potentia. Difficultas ex eo procedit, uti notat S. Thomas, quod adversarii ignorantes naturam tum formae tum materiae in duos oppositos errores ivere, admittentes vel formas esse in actu et latere in materia, vel nullo modo esse in materia et creari ab agente superiori. Vera autem philosophia docet cum Aristotele, formas materiales potentialiter contineri in materia ex cuius potentia educuntur per actionem agentium naturalium, quae proprie efficiunt compositum (1).

Praestat huc transferre quaedam S. Thomae verba difficultatem sic enodantia: « Circa exitum rerum in esse per generationem fuit triplex opinio ». *Prima* fuit ponentium latitationem, scilicet Anaxagorae, qui ponebat omnia in omnibus et generationem fieri per abstractionem; et sic non ponebat veram generationem, quae est per hoc quod nova forma substantialis acquiritur materiae: et in hunc defectum incidit omnis opinio antiquorum, qui non ponebant veram ge-

(1) QQ. DD. De pot. q. 3, a. 8.

nerationem, sed generationem esse vel per congregationem et segregationem, vel per alterationem tantum; et hoc contingebat eis, quia non ponebant causam formalem, sed vel materialem tantum, vel cum hac etiam agentem. *Alia* opinio huic contraria fuit Platonis, qui posuit, formas separatas, quas vocavit ideas, esse inducentes formas in materiis; et quasi ad hanc opinionem reducitur opinio Avicennae, qui dicit, quod omnes formae sunt ab intelligentia, et agens naturale non est nisi praeparans materiam ad receptionem formae... *Tertia* est Aristotelis media inter has, scilicet quod omnes formae sunt in potentia in materia prima, non autem actu, sicut ponentes latitationem dixerunt; et agens naturale agit non formam sed compositum, reducendo materiam de potentia in actum; et hoc agens naturale in sua actione est quasi instrumentum ipsius Dei agentis, qui etiam materiam condidit, et formae potentiam dedit. Unde non oportet hanc opinionem sustinendo, quod generans creet formam, vel quod faciat aliquid ex nihilo, quia non facit formam, sed compositum (1).

Oppon. 4.º Deus operatur in omnibus effectibus naturalibus. Atqui posita operatione divina, actio creaturae est omnino supervacanea. Ergo.

Resp. Dist. mai. Deus operatur in omnibus effectibus ut causa prima et agens universale, *Conc.* Ut causa unica, *Neg.* et *Contradist. min.* Si Deus ageret ut causa unica, *Conc.* Si uti causa prima et universalis, *Neg.*

Explico. Verissimum est, Deum operari in omnibus operibus naturae, cum agens creatum non valeat quidquam efficere independentem a prima causa propter rationes quas afferemus agentes de influxu divino in operationibus causarum secundarum. Verum ex hoc non rite deducitur, creaturas non agere quidquam, sed solummodo non esse in agendo independentes a Deo. Et licet causa prima sit prior et universalior, tamen tum causa prima tum causa secunda immediate operantur et effectum attingunt in proprio ordine. Quod ita adnotatum fuit ab Aquinate: « Dicendum quod tam Deus, quam natura immediate operantur; licet ordinentur secundum prius et posterius, ut ex dictis patet » (2).

Oppon. 5.º Idem effectus secundum speciem non potest prodire ab agentibus diversis specie. Atqui Deus creando immediate produxit prima individua omnium specierum. Ergo agentia creata non possunt producere aliquid simile sibi secundum speciem.

Resp. Dist. mai. Si duo agentia diversa secundum speciem habent operationes determinatas ad determinatos effectus, *Conc.* Si alterum ex duobus agentibus non habet operationem determinatam ad alique effectum cum sit agens universalis, *Neg.*

(1) 2 Sent. Dist. 1, q. 1, a. 4 ad 4.

(2) QQ. DD. De pot. q. 3, a. 7 ad 4.

Explico. Difficultas valeret, si duo agentia haberent operationem determinatam ad aliquem effectum, quia unumquodque operaretur ad producendum sibi simile in propria specie. Si vero unum ex duobus est agens universale et habet operationem quae se extendit ad diversas species, tunc nihil impedit, quominus duo agentia possint efficere aliquid idem secundum speciem. A fortiori si aliquid agens, uti est Deus, una sola operatione possit producere omnes effectus, quos vult. Quare Deus sine natura operante potest eundem specie effectum, quem natura producit, facere (1).

Oppon. 6.º Si Deus et creatura agerent ad producendum eundem effectum, Deus dicendus esset causa partialis et inadaequata. Atqui hoc dici nequit. Ergo Deus solus operatur in omnibus, et creaturae nihil efficiunt.

Resp. Dist. mai. Si agerent in eodem ordine causae, *Conc.* Si in diverso ordine, *Neg.*

Explico. Utique Deus operans in actionibus naturae dici nequit causa partialis, cum hoc verteret in detrimentum infinitae virtutis divinae, quae nullius ad operandum indiget; causa vero partialis defectum et limitationem in agendo denotat. Sic duo homines trahentes navim dicuntur causae partiales, quia vis activa unius ad illum effectum ponendum impar omnino est. Verum licet Deus sit causa totalis et adaequata, tamen hoc non excludit consortium creaturae agentis, quia Deus et creatura operantur in ordine plane diverso. Haec veritas illustratur exemplo ducto a causa instrumentali. Nam causa principalis est totalis et adaequata; et tamen utitur instrumento ad opus perficiendum, quia utraque causa est adaequata in suo ordine, non tamen una permisceri debet cum altera. Uti enim notat Aquinas: « Virtus activa et passiva rei naturalis sufficient ad agendum in ordine suo; requiritur tamen virtus divina; nam creatura habet aliquam Dei similitudinem participando bonitatem ipsius in quantum est et agit; non tamen ita quod per similitudinis perfectionem ad aequalitatem perveniat; et ideo sicut imperfectum indiget perfecto, ita virtus naturae in agendo indiget operatione divina » (2).

Oppon. 7.º Si ita foret, creaturae dicendae essent causae instrumentales respectu Dei qui est causa principalis. Hoc autem minime dici posse videtur, quia effectus assimilatur magis causae naturalis quam Deo.

Resp. Sane dici potest et debet, et saepissime dicitur a S. Thoma et ab Ecclesiae Doctoribus creatura instrumentum causae primae et universalissimae in operando, quia non agit, uti diximus, nisi in virtute superioris causae. Uti enim monet Aquinas: « De ratione

(1) 2 *Sent. Dist.* 1, q. 1, a. 4 ad 3.

(2) *QQ. DD. De pol.* q. 3, a. 7 ad 1 et 10.

virtutis inferioris est, quod sit aliquo modo operationis principium in suo ordine, idest ut agat ut *instrumentum* superioris virtutis: unde exclusa superiori virtute, inferior virtus operationem non habet » (1).

Quare creatura in agendo recte dicitur sub aliquo respectu causa ministerialis et instrumentalis; licet sub alio respectu dicatur etiam causa principalis, quia similitudinem gerit cum utraque, et de utraque participat. Nam vocatur instrumentum, quia participat de causa instrumentali in quantum agit in virtute causae superioris, nempe Dei. Dicitur causa principalis in quantum assimilatur sibi effectum secundum formam, quod est proprium causae principalis.

ARTICULUS IV.

DE CAUSA FINALI.

RERUM SERIES. Tametsi causa finalis sit prima secundum ordinem causalitatis, cum ceterae ab ipsa habeant ut causare possint, et ideo a philosophis nominatur causa causarum; nihilominus secundum existentiam, finis postremum sibi vindicat locum, et rite dicitur habere rationem ultimi, quia ultimo terminat motum reliquarum causarum. Hoc in causa fuit, uti notat Philosophus, quamobrem veteres praetermiserunt huius causae tractationem, et ideo eorum scientia manca fuit et imperfecta, cum praecipuae demonstrationes in natura indaganda desumantur a causis finalibus. Quam ad rem expeditis hactenus tribus aliis causarum generibus, de causa finali accurate nobis tractandum est, et sic Philosophiae primae imponemus finem.

Quid finis? Postquam Philosophus locutus fuerit de causa materiali, formali, et efficiente, subiungit: « Item causa dicitur ut finis: haec autem est cuius causa, ut ambulandi sanitas. Propter quid enim ambulat? dicimus. Ut sanetur. Et cum ita diximus, putamus causam reddidisse » (2). Quare finis merito definitur: *Id cuius causa aliquid fit, vel agens operatur.* Cum vero agens operetur propter aliquid sibi conveniens, nempe propter aliquam perfectionem seu bonum consequendum, inde fit, quod ratio finis fundetur in ratione boni: est enim bonum: *Id quod omnia appetunt.* Quare finis *materialiter* seu penes fundamentum spectatus idem est ac bonum, ideoque dicitur ordinem ad appetitum; sed induit *formalem* rationem causae prout existentiam habet in intellectu, cum voluntas, quae proprie est facultas boni sibi convenientis, non possit moveri nisi ab obiecto apprehenso per intellectum perspicentem convenientiae ordinem inter obiectum et facultatem, iuxta efflatum: *Ignoti nulla cupido.* Unde ad actualem

(1) S. THOM. loc. cit. ad 5.

(2) *Metaph. lib. V,* text. 2, n. 4.